

О.Ф. Сонмез¹, С.И. Максимова^{*2}, З.К. Кульшарипова²

¹ *Токат Газиосманпаша Университеті, Токат, Түркия*

² *Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар, Қазақстан
suluchach_max@mail.ru*

КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Қазақстандағы қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында, сондай-ақ әртүрлі кәсіптік салаларда жаңа білімдердің жинақталуына және қоғамның қарқынды цифрлануына байланысты жоғары білікті кадрларға қажеттілік өткір сезіледі. Бұл өз кезегінде орта кәсіптік білім беру жүйесіне жаңа талаптар қояды. Қазіргі уақытта колледждер қоршаған ортаға бейімделіп қана қоймай, сонымен қатар кәсіби қызметте өзінің ішкі әлеуетін жүзеге асыра алатын шығармашылық ойлауы мен бәсекеге қабілеттілігі бар мамандар даярлауы керек. Осылайша өзінің кәсіби функцияларын орындау үшін мамандарды даярлау сапасын арттыру, әсіресе кәсіби қоғамдастық өміріндегі елеулі өзгерістер жағдайында, орта кәсіптік білім берудің негізгі міндеттерінің біріне айналады. Колледж студенттерінің кәсіби өзін-өзі бағалауының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу мәселесі көптеген әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық зерттеулерде қамтылған.

Бұл мақалада колледждерде оқу кезеңінде болашақ мамандардың тұлғалық даму үдерісіне әсер ететін өзекті өзгерістер қарастырылады. Бұл өзгерістер кәсіби дамудағы ішкі қайшылықтармен ұштасып, нақты өзін-өзі бағалау мәселелерін тудырады. Кәсіби жолды таңдайтын студенттердің тұлғалық өзіндік құндылығын зерттеу саласындағы заманауи зерттеулер негізінен тұлғаның психологиялық қызметінің негізгі аспектісі ретінде оның деңгейін талдауға бағытталған.

Алынған нәтижелер студенттердің оқу процесінде кәсіби дайындығын жақсарту үшін пайдаланылуы мүмкін. Теориялық және эмпирикалық зерттеу барысында анықталған студенттердің кәсіби бағытының динамикасы оқытушылар мен студенттердің оқу-кәсіби өзара іс-қимыл процесін түзетуге, сондай-ақ білім беру процесін ұйымдастырудың бірқатар формаларын оңтайландыруға мүмкіндік береді. Зерттеуде қолданылатын әдістер мамандық таңдау мотивтерін, оқу мотивтерін және таңдалған мамандық туралы идеялар жүйесін талдауға арналған дайын диагностикалық құрал болып табылады.

Кілтті сөздер: өзін-өзі бағалау, студент, студенттердің өзін-өзі бағалауы, кәсіби дайындық, өзін-өзі бағалау ерекшеліктері, өзін-өзі реттеу.

Кіріспе

Соңғы онжылдықтарда кәсіби өзін-өзі бағалау мәселелері білім беру психологиясы саласындағы белсенді зерттеулердің тақырыбына айналды, өйткені ол студенттердің жеке және кәсіби қалыптасу процесінде шешуші рөл атқарады. Психологияда өзін-өзі бағалау тұлғаның маңызды аспектісі ретінде, атап айтқанда білім беру контекстінде, өзінің құзыреттілігін, кәсіби қасиеттерін және мақсаттарына жету қабілетін ішкі бағалау болып табылады. Кәсіби сәйкестікті қалыптастыру сатысында тұрған колледж студенттері үшін өзін-өзі бағалау олардың оқу және кәсіби қызметіндегі жетістіктеріне айтарлықтай әсер ететін маңызды құралға айналады.

Колледж студенттерінің кәсіби өзін-өзі бағалауының ерекшеліктері тек ішкі психологиялық механизмдерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік орта, білім беру бағдарламасы және тәрбиешілермен және құрдастарымен өзара әрекеттесу сияқты сыртқы факторларды қамтиды. Маңызды аспект – студенттердің әртүрлі психологиялық сипаттамаларының – мотивация, өзіне деген сенімділік, стресс деңгейі және өзін-өзі дамыту сияқты-олардың кәсіби өзін-өзі бағалауына әсері. Кәсіби өзін-өзі бағалауды қалыптастыру процесі оқу ортасының әртүрлі ерекшеліктерімен, соның ішінде білім беру процесін ұйымдастырумен, оқытушылардың қолдау деңгейімен және әріптестерімен өзара әрекеттесумен байланысты болуы мүмкін.

Білім беруді ізгілендіру контекстінде колледж студенттерінің кәсіби өзін-өзі бағалауын қалыптастыру мәселесі ерекше маңызға ие. Болашақ маманның жеке басының құндылығын, оның білім беру ұйымдарының қызметін бағалаудың негізгі критерийі ретінде даму және әл-ауқат құқығын тану қазіргі білім беру процесінің негізгі аспектісіне айналады. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңында студенттерді гуманистік мәдениеттің құндылықтарымен таныстыру және олардың жеке қасиеттерін дамыту маңызды рөл атқаратын білім беруді ізгілендірудің басымдығы атап көрсетілген [1].

Гуманизм кәсіби маманның моральдық нормасы мен принципі ретінде мамандардың кәсіби дамуына қойылатын талаптарды көрсетеді. Білім беруді ізгілендірудің маңызды аспектілері педагогтар мен студенттердің құндылық саласын қалыптастыруға қатысуы және жеке тұлғаны дамытуға бағытталған. Өзін-өзі жетілдіруге үнемі ұмтылу болып табылады. Бұл болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың маңыздылығын көрсетеді, ол жеке тұлғаны қалыптастырудың психологиялық аспектілерін ескеруі керек.

Алайда колледж студенттерін кәсіби даярлаудың қазіргі заманғы жүйесі көбінесе гуманистік құндылықтарды дамытудың маңыздылығын қалдырып, білім берудің маңызды жағына назар аударады. Білім беру үдерісіндегі құндылық

факторларының рөлін жете бағаламау, біздің ойымызша, студенттердің кәсіби өзін-өзі бағалауын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктеріне жеткіліксіз көңіл бөлудің себептерінің бірі болып табылады. Кәсіби өзін-өзі бағалау проблемасы болашақ маманның жеке дамуымен тығыз байланысты және оны шешу білім беру процесінің кәсіби және психологиялық аспектілерін біріктіретін кешенді тәсілді қажет етеді.

Колледж студенттерінің кәсіби өзін-өзі бағалауының психологиялық ерекшеліктері олардың маман ретінде қалыптасу процесінде шешуші рөл атқарады. Кәсіби өзін-өзі бағалау көптеген факторлардың, соның ішінде жеке сенімдердің, өз әлеуетін қабылдаудың және кәсіби дағдылардың әсерінен қалыптасады. Негізгі мәселелер: кәсіби және жеке өсуге ықпал ететін өзінің күшті және әлсіз жақтарын білу, өзіне деген сенімділік және өзін-өзі сынау қабілеті. Білім беру процесінің кәсіби білім мен дағдыларды дамытып қана қоймай, сонымен қатар студенттің табысты кәсіби іске асырылуына негіз болатын адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға ықпал етуі маңызды.

Студенттер арасындағы депрессиялық жағдайларды жеңудің заманауи ғылыми стратегиясы кәсіби сипаттамалар мен психоәлеуметтік араласулардың үйлесімі арқылы олардың когнитивті функцияларын жақсартуға бағытталған. Мұндай тәсілдер студенттердің психоэмоционалды жағдайын жақсартуға көмектеседі, сонымен қатар олардың қалпына келуіне және кәсіби қызметке сәтті бейімделуіне ықпал етеді [2]. Бұл студенттерді кәсіби даярлауда кешенді тәсілдің қажеттілігін көрсетеді, оған белгілі бір кәсіпті оқыту ғана емес, сонымен қатар олардың жеке өсуі мен кәсіби өзін-өзі бағалауының психологиялық аспектілеріне назар аудару кіреді.

H. Cheng, W. Liu және M. Dong колледж кеңесшілерінің, әсіресе студенттерді психологиялық қолдаумен айналысатындардың кәсіби тұлғалық қасиеттерін бағалауға арналған психологиялық шкаланы ұсынды. Бұл шкала кеңесшілер үшін кәсіби рөлінде маңызды психологиялық қасиеттерді бағалауға мүмкіндік беретін кешенді диагностикалық құралды құруға бағытталған. Шкаланың маңызды аспектісі-студенттің қабылдауына және оның кеңесшімен қарым-қатынасына әсер ететін психологиялық ерекшеліктерге баса назар аудару. Авторлар кеңесшінің кәсіби тұлғасының көп өлшемді моделін ұсынады, онда эмпатия, коммуникативті құзыреттілік, белсенді тыңдау, психологиялық тұрақтылық, этикалық сезімталдық және бейімделу сияқты маңызды психологиялық компоненттер ерекшеленеді. Осы қасиеттердің барлығы кеңесшінің де, ол жұмыс істейтін студенттің де кәсіби өзін-өзі бағалау процесіне тікелей әсер етеді. Мысалы, психологиялық тұрақтылық пен эмпатия студенттердің кәсіби өзін-өзі бағалауын, сондай-ақ кеңес беру процесінде

олардың психологиялық әл-ауқатын қалыптастыру үшін маңызды болып табылатын сенім атмосферасын құруға ықпал етеді [3].

S. Liu және K. Alyoubi білім беру ортасы контекстіндегі психологиялық процестерді зерттеу үшін дифференциалдық теңдеулерді қолдана отырып, оқушылардың психикалық денсаулығын математикалық модельдеуге жан-жақты талдау жасады. Бұл тәсіл математикалық әдістерді қолдана отырып, студенттердің психологиялық жағдайларын, соның ішінде олардың кәсіби өзін-өзі бағалауын тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді. Жұмыс жеке тұлғаның интегралды моделіне негізделген және әртүрлі психологиялық факторлар арасындағы күрделі сызықтық емес байланыстарды қарастыратын психикалық денсаулықты диагностикалаудың инновациялық әдісін ұсынады [4].

Колледж студенттерінің кәсіби өзін-өзі бағалауын қалыптастыру мәселесін шешу теориялық және әдіснамалық дамудың жеткіліксіздігімен шектеледі, бұл тақырыптың психологиялық аспектілерін тереңірек зерттеуді қажет етеді. Болашақ мамандардың оқу-танымдық сипаттамаларын дамытуға бағытталған білім берудегі дәстүрлі объектілік тәсіл жетекші зерттеушілердің сынына ұшырайды, өйткені ол студенттің кәсіби қалыптасуы үшін маңызды болып табылатын өзін-өзі бағалауды қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктерін ескермейді.

L. Yang және C. Conley ұсынған кәсіби өзін-өзі бағалаудың психологиялық сипаттамаларын дамытуға қатысты идеялар басқа ғалымдардың еңбектерінде одан әрі дамыды, мысалы [5] және т.б. бұл зерттеулер тиісті кәсіби өзін-өзі бағалауды қалыптастыру үшін өзіне деген сенімділік, эмоционалды тұрақтылық және өзін-өзі сынау сияқты психологиялық факторлардың маңыздылығын көрсетеді. Маңызды аспект – студенттердің өздерінің қабілеттері мен мүмкіндіктері туралы жеке сенімдері олардың кәсіби қабылдауы мен оқудағы табыстылығына және одан әрі мансаптық өсуіне қалай әсер етеді.

Кәсіби сипаттамалар мен психоәлеуметтік араласулардың үйлесімі арқылы депрессиялық бұзылысы бар студенттердің когнитивті функциясының жақсаруын L. Yang, Y. Chen және авторлар тобы зерттеді. Бұл зерттеу пәнаралық әдіснамалық тәсілдерді қолдануға негізделген студенттер арасындағы депрессияны жеңудің заманауи ғылыми стратегиясын ұсынады. Студенттердің кәсіби және жеке қасиеттері, олардың психологиялық тұрақтылығы, сондай-ақ когнитивті процестердің динамикасына әсер ететін психоәлеуметтік араласулар арасындағы байланысты талдауға баса назар аударылады. Жұмыстың негізгі аспектісі-студенттердің кәсіби өзін-өзі бағалауы мен жеке қасиеттері олардың психоэмоционалды жағдайына, әсіресе депрессия жағдайында қалай әсер ететінін зерттеу. Атап айтқанда, олардың кәсіби дағдылары мен мүмкіндіктерін өзін-өзі қабылдау олардың депрессиялық күйлермен күресу және когнитивті функцияларды қалпына келтіру қабілетіне

айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Кәсіби өзін-өзі бағалауы төмен немесе өзіне деген сенімділігі жоқ студенттер депрессияны жеңуде үлкен қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл адекватты өзін-өзі бағалау мен психологиялық тұрақтылықты дамытудың маңыздылығын көрсетеді [6, б. 793].

B. Conley және A. A. Kirsch жоғары білім контекстіндегі жастардың психологиялық әл-ауқаты мен күйзелісінің траекторияларына бағытталған зерттеуінде тұлғаның кәсіби қалыптасу процесінде болатын психоэмоционалды өзгерістердің күрделі динамикасын ашады. Студенттердің психологиялық сипаттамаларын, соның ішінде жас, әлеуметтік, жеке психологиялық және олардың кәсіби өзін-өзі бағалауының дамуына әсер ететін басқа факторларды талдауға ерекше назар аударылады. Оқу бағдарламасының шамадан тыс жүктелуінен, әлеуметтік оқшауланудан немесе өзін-өзі қабылдаудың төмен деңгейінен туындауы мүмкін психоэмоционалды теңгерімсіздік қаупі де қарастырылады. Бұл факторлар студенттердің кәсіби өзін-өзі бағалауына айтарлықтай әсер етіп, оларды стресстік жағдайларға бейім етеді және өзіне деген сенімділікті төмендетеді. Бұл студенттердің эмоционалды және кәсіби әл-ауқатын сақтауға бағытталған білім берудің психологиялық аспектілеріне назар аударудың маңыздылығын көрсетеді [6, б. 796].

Студенттердің жеке сипаттамалары мен субъективті әл-ауқаты арасындағы байланыс білім беру ортасындағы өмір сапасына әсер ететін психологиялық факторлардың күрделі құрылымын ашатын пәндік-спецификалық тәсілге негізделген. D. Zhang және T. Renshaw зерттеулері студенттердің субъективті әл-ауқатына әсер ететін әртүрлі жеке айырмашылықтарды қарастырады. Атап айтқанда, бұл зерттеулер студенттердің жеке ерекшеліктерінің академиялық белсенділік, тұлғааралық қатынастар, тұлғалық даму және әлеуметтік өзін-өзі жүзеге асыру сияқты өмірінің маңызды аспектілерімен қалай әрекеттесетінін талдайды. Бұл тәсіл оқушылардың жеке ерекшеліктерінің өмірінің әртүрлі аспектілерімен қалай әрекеттесетінін тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқу процесі мен әлеуметтік орта контекстінде олардың әл-ауқатын жалпы қабылдауды қалыптастырады. Осы психологиялық процестерді түсіну студенттердің психоэмоционалды жағдайын жақсырақ бағалауға және олардың өмір сүру сапасына әсер ететін негізгі элементтерді анықтауға көмектеседі, соның ішінде кәсіби өзін-өзі бағалауды, өзіне деген сенімділікті және білім беру ортасында бейімделу қабілетін дамыту [7].

Z. Yan, G. Brown, J. Lee, X. Qiu білім беру ортасындағы өзін-өзі бағалау процестерінің күрделі ішкі детерминациясын аша отырып, студент жастардың өзін-өзі бағалауының мотивациясы мен механизміне арналған. Зерттеу студенттердің өзін-өзі бағалауға дайындығына әсер ететін когнитивті, эмоционалды және әлеуметтік-психологиялық факторларды талдайды және олардың

оқу жетістіктерінің саналы рефлексиясының субъективті механизмдерін ашады. Авторлардың пікірінше, өзін-өзі бағалау-бұл студенттердің жеке психологиялық ерекшеліктеріне, білім беру ортасының сипаттамаларына және олардың оқу іс-әрекетін субъективті қабылдауына байланысты көп өлшемді және күрделі психологиялық процесс [8].

Болашақ маманның идеалын қазақ ғалымдары тарапынан Н. Ауельбекова [9], К. Сматова [10] Д.И. Мұхатаева [11] өзін-өзі бағалауды кәсіби қызмет құндылықтарының гуманистік мазмұны ретінде түсіну маңыздылығын көрсетті.

Н. Ауелбекова мен Н. Ахтаева білім беру ортасы контекстінде осы психологиялық құрылымның жан-жақты сипатын аша отырып, студенттік жаста өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына әсер ететін әлеуметтік-психологиялық факторларды жан-жақты зерттеу болып табылады. Студенттердің өзін-өзі бағалауының дамуын анықтайтын тұлғалық, әлеуметтік және академиялық факторлар арасындағы байланыс, соның ішінде тұлғааралық қатынастардың, оқу үлгерімінің, білім беру мекемесінің әлеуметтік мәртебесі мен психологиялық климатының әсері талданады. Студенттердің өзін-өзі бағалауы динамикалық білім болып табылады, ол көбінесе әлеуметтік өзара әрекеттесу сапасына, оқудағы табысқа және білім беру ортасына әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейіне байланысты [9, б. 95].

К. Сматова, Д. Мұхатаева, В. Тихомирова зерттеуіне сәйкес, тындау құзыретінің құрамдас бөлігіне, оның ішінде когнитивті, метакогнитивтік және коммуникативтік аспектілерге кешенді талдау жүргізді, бұл магистратура деңгейінде аудио ақпаратты қабылдау және өңдеу тиімділігінің негізгі индикаторларын анықтауға мүмкіндік береді. Жұмыстың практикалық маңыздылығы ұсынылған өзін-өзі бағалау жүйесін білім беру процесіне енгізу мүмкіндігінде жатыр, бұл оқу іс-әрекетін өзін-өзі реттеу тетіктерін жандандыру арқылы кәсіби құзыреттілікті дамытуға және магистрлік даярлық сапасын жақсартуға неғұрлым саналы көзқарасты қалыптастыруға ықпал етеді [10, б. 60; 11, б. 35].

Мамандық психологиясының бағыты мен педагогикалық аспектілері колледж студенттерінің кәсіби өзін-өзі бағалауы аясында X. Zhang және Y. Wang зерттеледі, олар маманның эмоционалдылығының, құндылық қатынасының және кәсіби маңыздылығының қасиеттерін талдайды. Олардың жұмысы студенттердің психикалық денсаулығының маңызды аспектілерін, соның ішінде академиялық стрессті, әлеуметтік бейімделуді, күйіп қалуды және оқу процесін цифрландырудың психологиялық салдарын қарастырады. Бұл факторлар студенттердің кәсіби өзін-өзі бағалауына тікелей әсер етеді, өйткені олардың осы стресстермен күресу және психоэмоционалды әл-ауқатты сақтау қабілеті олардың кәсіби мүмкіндіктері мен жетістіктерін қалай қабылдайтынын анықтайды.

X. Zhang өз жұмысында студенттердің психикалық денсаулығын сақтау және нығайту үшін психологиялық-педагогикалық іс-шаралар жүйелерінің маңыздылығына назараударады, бұл әсіресе кәсіби өзін-өзі бағалауды қалыптастыру үшін өте маңызды. Стресстің жоғары деңгейіне және күйіп қалуға тап болған студенттердің өзін-өзі бағалауы төмен болуы мүмкін, бұл олардың өз қабілеттеріне деген сенімділігіне және кәсіби өмірге бейімделу қабілетіне әсер етеді. Сондықтан психологиялық қолдау қызметтерін, стрессті басқару бағдарламаларын дамыту және салауатты білім беру ортасын құру сияқты жүйелі іс-шараларды енгізу психикалық денсаулық проблемаларын ерте анықтаудың тиімді тетіктерін енгізу және психологиялық сүйемелдеу саласындағы оқытушылардың құзыреттерін дамыту студенттерге эмоционалды және психологиялық әл-ауқатын сақтауға көмектеседі, бұл өз кезегінде олардың кәсіби дамуына оң әсер етеді. Психологиялық көмектің инновациялық технологиялары және студенттерді қолдауға бейімделу тәсілдері табысты кәсіби іске асыру үшін қажетті сенімділік пен барабар кәсіби өзін-өзі бағалауды қалыптастыру үшін маңызды [12].

Y. Wang және W. Zhang зерттеуі психологиялық факторлар шешуші рөл атқаратын өзара әрекеттесудің күрделі құрылымын аша отырып, студенттердің оқу белсенділігі мен олардың академиялық өзіндік тиімділігі арасындағы байланысты талдайтын маңызды зерттеу болып табылады. Жұмыста академиялық өзін-өзі тиімділік – студенттердің оқу тапсырмаларын сәтті орындау қабілетін қабылдауы – оқу белсенділігінің деңгейіне қалай әсер ететініне, сондай-ақ айнымалылар арасындағы әртүрлі модераторлық факторлар мен жанама байланыстардың бұл байланысты қалай өзгерте алатынына ерекше назар аударылады. Академиялық өзіндік тиімділік пен студенттердің оқу белсенділігі арасындағы байланыс күрделі және көп қабатты, өйткені ол әртүрлі психологиялық және контекстік факторлармен делдал болады. Мысалы, өзіне деген сенімділік деңгейі және өзінің кәсіби мүмкіндіктерін қабылдау студенттердің оқу процесіне қатысу дәрежесіне және олардың жетістікке жетуге деген ынтасына тікелей әсер етеді. Өзін-өзі сынауға бейімділік немесе олардың күш-жігерін оң қабылдау сияқты психологиялық ерекшеліктер бұл процесті академиялық өзін-өзі тиімділіктің өсуіне ықпал ету арқылы немесе керісінше мотивация мен белсенділікті төмендету арқылы айтарлықтай өзгерте алады [13].

R. Kicker еңбегінде өзін-өзі бағалау белгілі бір оқу курсы контекстіндегі колледж студенттерінің оқу үлгеріміне әсерін білдіреді, бұл қарым-қатынасты анықтайтын негізгі психологиялық факторлар ретінде мотивация мен өзін-өзі реттеудің орталық рөлін анықтайды. Бағалаудың әртүрлі әдістері мен стратегиялары оқушылардың өзін-өзі реттеу стратегияларын қолдануына және оқушылардың өзін-өзі реттеуге қалай әсер ететініне терең талдау жасайды, бұл өз кезегінде

олардың академиялық мінез-құлқы мен оқу нәтижелерін қалыптастыруға ықпал етеді. Бағалау саясатының оқу үлгеріміне әсері негізінен студенттердің мотивациясы мен өзін-өзі реттеуінің жеке сипаттамаларына байланысты, бұл білім беру тәжірибелері мен стратегияларын оңтайландыру кезінде осы факторларды ескеру қажеттілігін көрсетеді [14].

Кәсіптік даярлық туралы заманауи түсініктерге сәйкес колледж студенттерінің өзін-өзі бағалауын дамыту, тұлғаның психологиялық ерекшеліктерін жүзеге асыру контекстінде тұлғаның табысты әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің негізгі факторы болып табылады. Инновациялық тәсілдер әлеуметтік бағалауды тұлғаның өзін-өзі бағалауының барлығын анықтайтын критерий ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осылайша әсерлі зерттеу өзекті болып көрінеді, өзін-өзі бағалаудың арақатынастары және болашақ мамандардың психикалық жағдайын сырттай бағалау, сондай-ақ бұл арақатынастың олардың сипаттамалық профилімен байланысты [15].

Тұлғаның өзін-өзі бағалауы даралықтың жүйе құраушы өзегі қызметін атқарады және көп жағдайда адамның өмірлік ұстанымдарын, оның талаптарының деңгейін анықтайды, сонымен қатар, оның өмірлік белсенділігі мен мінез-құлық стилінің қалыптасуына әсер етеді. Осыған байланысты әртүрлі курстар мен мамандықтар студенттерінің өзін-өзі бағалауын арттыру бойынша мақсатты және тұрақты жұмыс жүргізу қажеттілігі туындайды. P. Larionov және A. Gabryś жоғары білім контекстінде осы құбылыстың жан-жақты сипатын ашып, оқуға деген құштарлығын көрсететін студенттердің психологиялық сипаттамаларын мұқият зерттеуді ұсынады. Зерттеу оқуға деген құштарлығы жоғары студенттердің психологиялық профильдерін талдайды, мұндай құмарлықтың қалыптасуы мен сақталуына ықпал ететін негізгі жеке қасиеттерді, мотивациялық факторларды және когнитивті ерекшеліктерді анықтайды. Зерттеу әдістемесі кешенді психодиагностикалық құралдарды және көп өлшемді статистикалық талдауды қолдануға негізделген, бұл авторларға жоғары академиялық қатысуы бар студенттерге тән нақты психологиялық үлгілерді анықтауға және сипаттауға мүмкіндік берді. Жұмыстың ғылыми жаңалығы студенттердің оқуға деген құштарлығын көрсететін біртұтас психологиялық портретін құруда жатыр, бұл оқу мотивациясы мен оқу үлгеріміндегі жеке айырмашылықтар туралы түсінікті кеңейтеді [16].

Адам үшін өзін қабылдау, өзіндік шешуші рөл атқарады, әсіресе жеке қасиеттер мен мінез-құлық туралы хабардар болу кезінде. Бұл тұрғыда өзін-өзі тану маңызды құрал болып табылады. S. Wang, пікірінше, өзіндік сана – бұл бірнеше құрамдас бөліктерден тұратын күрделі психологиялық құрылым: біріншіден, адамның жеке басын тану; екіншіден, өзінің «Менің» белсенді және әрекет етуші

принцип ретінде түсіну; үшіншіден, адамның психикалық қасиеттерін білу; төртіншіден, әлеуметтік және моральдық өзін-өзі бағалау жүйесінің болуы [17].

Б. Матаевтың пікірінше, «Мен» – тұжырымдама бейнесі колледж студенттерінің кәсіби өзін-өзі бағалауын дамытудың негізгі элементі болып табылады. Оқуға түсу кезінде студенттер мен оқытушылар көбінесе студенттердің жеке мүдделерін анықтауға, олардың оқу процесін және олардың болашақ кәсіби рөлдерін қабылдауға бағытталған сұрақтарды қамтитын сауалнамалар жүргізеді. Бұл кезең маңызды, өйткені студенттер білім беру ортасындағы өз орындарын біле бастайды және өздерінің кәсіби болашағы туралы алғашқы түсініктерді қалыптастырады. Студенттер белсенді қатысатын жобалық іс-шараларға ерекше назар аударылады, бұл олардың кәсіби сәйкестігін дамытуға ықпал етеді. Көптеген студенттер үшін бұл өзін-өзі қабылдаудың жаңа және маңызды кезеңіне айналды, оның аясында олар өздерінің қызметі мен кәсіби қасиеттерін бағалайды. Бұл процесс студенттерге кәсіби өзін-өзі бағалауды нығайтуға және олардың жеке ерекшеліктерінің кәсіби талаптарға қалай сәйкес келетінін түсінуге көмектеседі. Зерттеу студенттердің кәсіби өзін-өзі тануын қалыптастыру процесін жан-жақты талдайды, «Мен» – тұжырымдаманы дамыту мен білім беру ортасында кәсіби сәйкестікті қалыптастыру арасындағы байланысты анықтайды. Бұған студенттердің кәсіби өзін-өзі бағалауына әсер ететін өзін-өзі қабылдаудағы, кәсіби көзқарастарындағы және құндылық бағдарларындағы өзгерістер кіреді. Зерттеудің эмпирикалық деректері студенттерді тиімді кәсіби даярлау үшін «Мен» – тұжырымдама дамуының психологиялық аспектілерін ескерудің маңыздылығын дәлелдейді. Олардың жеке дамуы мен өзін-өзі бағалауы кәсіби қалыптасумен қалай байланысты екенін түсіну табысты және сенімді мамандарды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады [18; 19].

Өзін-өзі бағалау – бұл адамның «Менің» кәсіби бейне ерекшеліктерінің қабылдауда қаншалықты күшті эмоцияларды тудыратынына байланысты. Бұл өзін-өзі бейнелеу және өзін-өзі бағалау арқылы туындаған нақты іс-әрекеттер арқылы көрінетін әлеуетті мінез-құлық реакциясы [20].

Өзіндік «Мені» студенттердің сыртқы келбеті, қабілеттері, қызығушылықтары, өзін-өзі бағалауы және өзіне деген сенімділігі сияқты физикалық және психологиялық ерекшеліктері туралы түсініктерін қамтиды. Ол адамның ішкі жан дүниесінің орталығы болып табылады және қоршаған әлемді қабылдаудың және болашақ мамандықтағы мінез-құлықты жоспарлаудың бастапқы нүктесі ретінде қызмет етеді. Кәсіби маман ретінде өзін-өзі бейнелеу үш негізгі өлшемді қамтиды: қазіргі Мен (адам сол сәтте өзін қалай көреді), қалаған Мен (ол қалай болғысы келеді) және қиялдағы Мен (ол өзін қалай елестетеді). Барлық үш өлшем тұлғада қатар өмір сүреді, оның тұтастығын қамтамасыз етеді және дамытады.

Өзін-өзі қабылдау когнитивті, эмоционалды және ерікті компоненттерді қамтиды және кәсіби қоғамдастықта өзін-өзі бағалаудың бір түрі болып табылады. Когнитивті түрде өзін-өзі қабылдау, есте сақтау, ойлау, елестету процестеріне негізделеді. Қабылдау өзі туралы ақпаратты жинауға көмектеседі, ал өзін-өзі қабылдау өмірдің әртүрлі кезеңдерінде, әсіресе кәсіби мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін оқу кезеңінде маңызды рөл атқарады.

Біріншіден, бұл адамның жеке басын тану; екіншіден, өзінің «Менің» белсенді және әрекет етуші принцип ретінде түсіну; үшіншіден, адамның психикалық қасиеттерін білу; төртіншіден, әлеуметтік және моральдық өзін-өзі бағалау жүйесінің болуы.

Материалдар мен әдістер

«Мен» бейнесі колледж студенттерінің өзін-өзі бағалауын дамытуда тиімдірек және адекватты әрекет етуге мүмкіндік беретін психикалық тәрбие ретінде кәсіби іс-әрекетке дайындық барысында қалыптасады.

Кәсіптік колледжге бірінші курста-ақ түскен кезде мамандар мен оқытушылар студенттерге әртүрлі тақырыптар бойынша, соның ішінде сыныптан тыс қызығушылықтарын анықтау мақсатында сауалнамалар жүргізеді. Дәл осы сәтте студенттерді жобалық іс-шараларға қатысуға шақырады, бұл тек кейбіреулер үшін үйреншікті іс-әрекет саласы болып табылады. Ал студенттердің көпшілігі үшін бұл іс-әрекет жаңа және мүлдем белгісіз болып табылады, ол өз қызметін бағалау туралы түсінік береді.

Кәсіби «Мен» – бұл тұлғаның кәсіби бейнесінің белгілі бір ерекшеліктерін қабылдау, қаншалықты күшті эмоцияларды тудыратынына байланысты қарқындылығымен ерекшеленуі мүмкін, бұл бейнелеудің эмоционалды бағасы. Әлеуетті мінез-құлық реакциясы, өзіндік имиджден және өзін-өзі бағалаудан туындауы мүмкін нақты әрекеттер (1 кесте).

1 кесте – Кәсіби «Мен» компоненттері

№	Компоненттер	Мазмұны
1	Когнитивті компонент	Өзі туралы жалпы түсінік, яғни өзін-өзі тану және өзін-өзі түсінуге ғана емес, сонымен қатар, белгілі бір критерийлер бойынша адамның қасиеттері мен мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді.
2	Эмоционалды компонент	Бұл адамның өзіне деген жаңашырлық немесе антипатияны сезінуі мүмкін екенін білдіреді және басқа адамдарға деген эмоционалды – құндылық қатынасын анықтайды.
3	Мінез құлықтық компонент	Адамның іс-әрекетке деген ұмтылысы және оның қиындықтарды жеңуге дайындығын анықтайды. Бұл оқуға, кәсіби өсуге және өзін-өзі жетілдіруге деген мотивациядан көрінуі мүмкін.

Өзін-өзі бағалау іс-әрекет стратегиясын жасауға көмектеседі. Осыған байланысты студент өзінің іс-әрекеті мен кәсіби жолын білуге мүмкіндік беретін ретроспективті «Мен» бейнесін (ол қандай болады) қалыптастыру үшін өмірбаяндық жадыны да пайдалана алады. Тұлғаны жалпылау, талдау және синтездеу арқылы колледждегі іс-әрекеттің дәйекті құрылымын құра отырып, болашақ мамандық бойынша өзі туралы тұрақты сенімдер қалыптасады.

Нәтиже және талқылау

Студенттердің өзін-өзі бағалауын зерделеу үшін 1–2-курстарда Т.В. Дембо мен С.Я. Рубинштейннің әдістемесі (А.М. Приходник модификациясы) қолданылды. Бұл әдістеме студенттердің қабілеттер, мінез-құлық, өзіне деген сенімділік және т.б сияқты бірқатар тұлғалық қасиеттерді тікелей бағалауына негізделген. Респонденттерден осы қасиеттердің даму деңгейін (өзін-өзі бағалау көрсеткіші) және талап қою деңгейін, яғни оларды қанағаттандыратын сол қасиеттердің даму деңгейін тік сызықтарда белгілі бір белгілермен белгілеуді қажет етеді.

Әдістеме әр топпен бетпе-бет жүргізілді. Нәтижелер алты шкала бойынша өңделді (біріншісі, білім беру – «денсаулық» – есепке алынбады). Әрбір жауап ұпаймен көрсетілді, бұл студенттердің жауаптарының сандық сипаттамасын алуға мүмкіндік берді.

Таразылардың әрқайсысы үшін анықталады: а) талаптардың деңгейі төменгі нүктеден («0») «х» белгісіне дейінгі «м» арақашықтық; б) өзін-өзі бағалаудың биіктігі – төменгі нүктеден («0») «-» белгісіне дейінгі «м» арақашықтық.

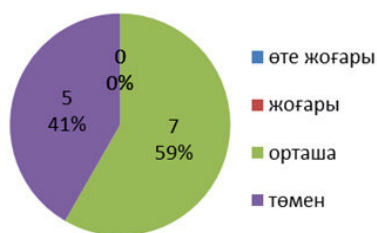
Барлық таразылар бойынша өзін-өзі бағалау көрсеткіштерінің орташа мәні мен талаптар деңгейі анықталады. Көрсеткіштердің орташа мәндері салыстырылады.

2 кесте – Көрсеткіштердің орташа мәндері

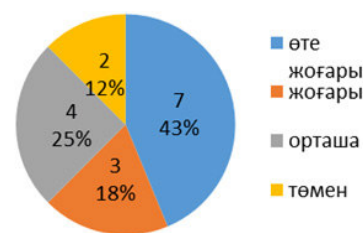
Көрсеткіштердің орташа мәндері	Төмен	Орташа	Жоғары	Өте жоғары
Талаптардың деңгейі	0 – 61	62 – 73	70 – 85	90 – 100
Өзін-өзі бағалау деңгейі	0 – 39	40 – 60	60 – 75	75 – 100

Зерттеу «Павлодар сервис және тамақтану колледждің» ШЖҚ КМК 1–2 курс студенттерімен жүргізілді (әртүрлі мамандықтар), зерттеу нәтижелері 1, 2-суретте.

Өзін-өзі бағалау көрсеткіштерінің орташа мәні және талаптарының деңгейі анықталады.

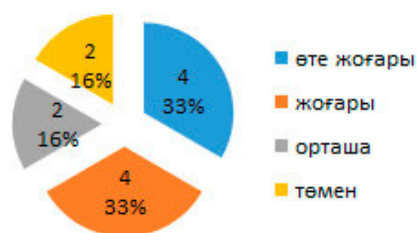

1-курс студенттерінің өзін бағалауын зерттеу нәтижелері

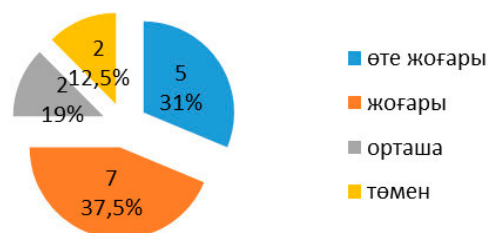

2-курс студенттерінің өзін бағалауын зерттеу нәтижелері

1 сурет – Диагностика нәтижелері барлық шкалалар бойынша 1-2 курс студенттері

1-курстың талап деңгейінің көрсеткіштері

2-курстың талап деңгейінің көрсеткіштері

2 сурет – Дембо-Рубинштейн әдістемесі бойынша зерттеу нәтижесі

Респонденттер саны 28 адамды құрайды. Жас аралық: 1-курс – 15-тан 16 жасқа дейін; 2-курс – 16-дан 18 жасқа дейін. Студенттердің өзін-өзі бағалауын зерттеу нәтижелері көрсетті: өзін-өзі бағалаудың төмендігі бірінші курс студенттері арасында жиі кездеседі. Сауалнамаға қатысқан 12 адамның 41% (5 адам) өзін-өзі бағалаудың төмен деңгейі бар, бұл тұлғаның өте қолайсыз дамуын көрсетеді және бұл студенттерді «тәуекел» тобына жатқызады. Төмен өзін-өзі бағалаудың артында екі түрлі психологиялық құбылыс жасырылуы мүмкін: шынайы өз-өзіне күмәндану және «қорғаныс» өзін-өзі бағалау, мұнда адамның өз қабілетсіздігі туралы мәлімдемесі күш-жігерден аулақ болуға мүмкіндік береді. 2 курс студенттері арасында өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы басым: сауалнамаға қатысқан 16 студенттің 43% (7 студент) өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы байқалады, бұл тұлғаның дамуындағы белгілі бір ауытқуларды көрсетеді. 12% (2 адам) өзін-өзі бағалау деңгейі төмен, 18% (3 адам) жоғары, бұл қалыпты жағдай, ал 25% (4 адам) өзін-өзі бағалаудың орташа деңгейі бар.

Д. Рубинштейн әдістемесі бойынша зерттеу нәтижелері (талаптар деңгейінің көрсеткіші) анықтады: 1 курс студенттерінің 33% (4 адам) талаптарының деңгейі

өте жоғары, бұл өз мүмкіндіктерін шындыққа жанаспайтын қабылдауды көрсетеді. 33% талаптардың жоғары деңгейі бар, бұл олардың мүмкіндіктері туралы оңтайлы идеяны көрсетеді. 16% (әрқайсысы 2 адамнан) – талаптардың төмен және орташа деңгейі.

Сауалнамаға қатысқан 2-курс студенттерінің 16-сы 37,5% (7 адам) талаптардың жоғары деңгейі, бұл қалыпты жағдай. талаптардың жоғары деңгейі, бұл қалыпты жағдай. 31% (5 адам) шағымдардың деңгейі өте жоғары, 19% (2 адам) шағымдардың деңгейі орташа, 12,5% (2 адам) шағымдардың деңгейі төмен.

Біздің зерттеуіміздің нәтижелері бойынша 1-курс студенттеріне өзін-өзі бағалаудың төмендігі тән, бұл олардың жасөспірім жасына және өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігіне байланысты болуы мүмкін. Алайда есейген сайын қоғамдағы өзін-өзі қабылдаудың сипаты мен ерекшеліктері өзгереді, бұл жоғары курс студенттерінің өзін-өзі бағалау деңгейін зерттеу нәтижелерімен расталады. Сауалнамаға қатысқан 2 курс студенттерінің көпшілігінің өзін-өзі бағалауы өте жоғары.

Осылайша колледж студенттерінің өзін-өзі бағалауға дайындығы мәселесі бойынша зерттеушілердің әртүрлі көзқарастарын талдай отырып, авторлардың көпшілігі кәсіби қызметке дайындық негізінде өзін-өзі бағалауға дайындық компоненттерінің өзара тәуелділігін атап көрсетеді деп айтуға болады. Бұл студенттің тұлғалық және кәсіби іс-әрекет субъектісі ретіндегі ерекшеліктерінің біртұтас сәйкестігін қамтамасыз етеді [6; 7].

Бұл осы зерттеу контекстінде ерекше қызығушылық тудырады, бұл студенттердің кәсіби іс-әрекетке дайындығы феноменін зерттеуге әртүрлі тәсілдерді қолдануға мүмкіндік береді, әсіресе бұл мәселе бойынша теориялық зерттеулер мен эмпирикалық нәтижелер болмаған жағдайда. Сондықтан тұлғалық дайындық құрылымындағы маңызды құрамдас бөліктердің бірі жоғары, сондай-ақ оқу процесінде туындайтын қиындықтарды жеңуге дайындығы болып табылады.

Зерттеуде сипатталған тәжірибелік жұмыстың нәтижелері, сондай-ақ теориялық талдау материалдары колледж студенттерінің қалыптасу жолдарының бірі жалпы кәсіптік оқыту жүйесіндегі құрамдас бөлік ретінде арнайы ұйымдастырылған оқыту екенін анықтауға мүмкіндік береді. Оқыту процесінің логикасында болашақ мамандардың білімге психологиялық көзқарастың идеялары мен категорияларының жүйесін игеруі, сондай-ақ кәсіби мінез-құлықтың психологиялық аспектілерін жүзеге асыру тәжірибесін игеруі қамтамасыз етілуі керек. Бұл арнайы модельденген құндылық – шығармашылық жұмыс болашақ студенттерге кәсіби қызметтегі құндылықтардың психологиялық мазмұнын жеке қабылдауға кедергі келтіретін өнімсіз құндылық бағдарларын, жалған мінез-құлық стереотиптері жоюға негізделуі керек.

Қорытынды

Қазақстан Республикасында орта кәсіптік білім беру жүйесін дамыту контекстінде болашақ маман тұлғасының психологиялық бағытын қалыптастыру мәселесі ерекше өзекті болып отыр, бұл білім беру процесін ұйымдастырудың дәстүрлі тәсілдерін қайта қарастыруды талап етеді. Бұл процестің маңызды аспектісі акмеологиялық принциптерді кәсіби дайындық жүйесіне біріктіру болып табылады, бұл тек кәсіби құзыреттілікті ғана емес, сонымен қатар студенттердің жеке қасиеттерін дамытуды көздейді. Тұлғаның психологиялық бағыты болашақ маманның кәсіби қалыптасуының негізін құрайтын кәсіби өзін-өзі тану, құндылық бағдарлары мен өзін-өзі бағалауды қоса алғанда, өзара байланысты компоненттер жүйесі арқылы қалыптасады. Инновациялық педагогикалық технологияларды енгізу және қолайлы білім беру ортасын құру арқылы қол жеткізілетін рефлексивті қабілеттерді дамытуға және студенттердің барабар өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға ерекше назар аударылады. Маңызды аспект – білім беру процесін дәстүрлі субъект-объектілік парадигмадан субъект-субъектілік өзара әрекеттесуге қайта бағыттау, онда студент өзінің кәсіби дамуының белсенді қатысушысы ретінде әрекет етеді. Зерттеу нәтижелері кәсіби өзін-өзі тануды, құндылық бағдарларын және студенттердің жеке әлеуетін дамыту бойынша жүйелі жұмысты қамтитын жеке тұлғаның кәсіби бағытын қалыптастыру құралы ретінде арнайы ұйымдастырылған оқытудың тиімділігін растайды. Бұл тәсіл орта кәсіптік білім беру жағдайында болашақ маманның жеке басының кәсіби бағытын қалыптастыруда тұтастық пен жүйелілікті қамтамасыз етеді.

Бұл тәсілді енгізу психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің кешенді жүйесін әзірлеуді көздейді, оның ішінде кәсіптік бағдар диагностикасы, студенттердің жеке даму мониторингі және кәсіптік қалыптасудың жеке траекторияларын құру. Студенттердің өздерінің кәсіби мүмкіндіктерін, шектеулері мен даму перспективаларын түсінуді қамтитын «мен кәсіпқоймын» бейнесін қалыптастыруға ерекше назар аударылады. Бұл тәсілдің тиімділігі студенттердің кәсіби сәйкестігін қалыптастырудағы оң динамикамен, олардың кәсіби мотивация деңгейін арттырумен және кәсіби маңызды жеке қасиеттерін дамытумен расталады.

Мақала авторларының қосқан үлестері:

О.Ф. Сонмез – зерттеу жұмысының жалпы ғылыми тұжырымдамасын қалыптастырды, кәсіби өзін-өзі бағалау ұғымының теориялық негізін халықаралық тәжірибе тұрғысынан талдап, шетелдік әдебиеттерге шолу жасады. Сонымен қатар зерттеудің әдіснамалық негіздерін таңдауға және алынған нәтижелерді салыстырмалы тұрғыда талдауға жетекшілік етті.

С.И. Максимова – әдебиет көздерін жүйелеп, кәсіби өзін-өзі бағалау мәселесіне қатысты отандық және шетелдік зерттеулерге аналитикалық шолу жасады. Алынған нәтижелерді талдап, олардың білім беру жүйесіндегі практикалық маңызын сипаттады. Автор, сондай-ақ мақаланың қазақ тіліндегі ғылыми стилін жетілдіруге және терминологиялық нақтылыққа назар аударды.

З.К. Кульшарипова – зерттеу дизайнын әзірледі, эмпирикалық деректерді жинақтап, психологиялық диагностикалық әдістемелерді таңдады. Студенттермен жүргізілген сауалнама мен психологиялық талдаудың нәтижелерін өңдеп, статистикалық қорытынды жасады. Сонымен қатар, мақаланың құрылымын үйлестіріп, мазмұндық бөлігін жүйелеуге белсенді атсалысты.

Барлық авторлар зерттеу нәтижелерін талқылауға, қорытынды тұжырымдарды қалыптастыруға және мақаланы баспаға дайындауға бірлесіп қатысқан.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. **Ақбиева, З.С.** Психологиялық өзін-өзі бағалау мәселесі [Мәтін] / З.С. Ақбиева. – Мәскеу: МШУ, 2014. – 179 б.
2. **Chen, M., Jeronen, E., & Wang, A.** Toward Environmental Sustainability, Health, and Equity: How the Psychological Characteristics of College Students Are Reflected in Understanding Sustainable Development Goals [Electronic resource] // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2021. – №18. – P. 1-16. <https://doi.org/10.3390/ijerph18158217>
3. **Cheng, H., Liu, W., Dong, M., & Zhou, C.** Assessing the Professional Personality of College Counselors: A Student-Oriented Psychological Scale [Electronic resource] // New Directions for Child and Adolescent Development. – 2023. – №3. – P. 1-15 <https://doi.org/10.1155/2023/6066039>
4. **Liu, S., & Alyoubi, K.** Verifying the validity of the whole person model of mental health education activities in colleges based on differential equation [Electronic resource] // Applied Mathematics and Nonlinear Sciences. – 2021. – №7. – P. 285-296. <https://doi.org/10.2478/amns.2021.2.00067>
5. **Yang, L., & Chen, Y.** Study on the improvement of cognitive function of college students' psychological depression by the combination of professional quality and psychosocial intervention [Electronic resource] // CNS Spectrums. – 2023. – №28. – P. 23-34. <https://doi.org/10.1017/S1092852923000937>
6. **Conley, C., Huguenel, B., Shapiro, J., & Kirsch, A.** Developmental Trajectories and Predictors of Psychological Well-Being and Distress Across the College Years [Electronic resource] // The Journal of Higher Education. – 2023. – №94. – P. 792-821. <https://doi.org/10.1080/00221546.2023.2171213>
7. **Zhang, D., & Renshaw, T.** Personality and College Student Subjective Wellbeing: A Domain-Specific Approach [Electronic resource] // Journal of Happiness Studies. – 2019. – №21. – P. 997-1014. <https://doi.org/10.1007/S10902-019-00116-8>
8. **Yan, Z., Brown, G., Lee, J., & Qiu, X.** Student self-assessment: why do they do it? [Electronic resource] // Educational Psychology. – 2019. – №40. P. 509-532. <https://doi.org/10.1080/01443410.2019.1672038>
9. **Ауельбекова, Н., Ахтаева, Н.** Социально-психологические факторы самооценки в студенческом возрасте [Электронный ресурс] // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Психология. – 2023. – №3(76). – С. 94-115. <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2023.76.3.007>

10. **Сматова, К., Балтабаева, А.** Психологическое исследование развития ассертивного поведения студентов [Электронный ресурс] // Педагогика и психология. – 2022. – № 2(51). – С. 59–69. DOI:10.51889/2022-2.2077-6861.07
11. **Мухатаева, Д.И., Тихомирова, В.Т.** Самооценка компетенции слушания на основе анализа ее действенного состава на магистерском этапе профессиональной подготовки [Электронный ресурс] // Вестник КазНУ: Серия педагогическая. – 2020. – №2(63). – С. 34–40. <https://doi.org/10.26577/JES.2020.v63.i2.04>
12. **Zhang, X.** Problems and Countermeasures of College Students' Mental Health Education [Electronic resource] // Journal of Healthcare Engineering. – 2022. – №4. – P. 1-16. <https://doi.org/10.1155/2022/6430855>
13. **Wang, Y., & Zhang, W.** The relationship between college students' learning engagement and academic self-efficacy: a moderated mediation model [Electronic resource] // Frontiers in Psychology. – 2024. – №15. – P. 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1425172>
14. **Kickert, R., Meeuwisse, M., Stegers-Jager, K., Koppenol-Gonzalez, G., Arends, L., & Prinzie, P.** Assessment policies and academic performance within a single course: the role of motivation and self-regulation [Electronic resource] // Assessment & Evaluation in Higher Education. – 2019. – №3(44). – P. 1177-1190. <https://doi.org/10.1080/02602938.2019.1580674>
15. **Becerra, M.B., Arias, D., Cha, L. and Becerra, B.J.** Self-esteem among college students: the intersectionality of psychological distress, discrimination and gender [Electronic resource] // Journal of Public Mental Health. – 2021. – №1(20). – P. 15-23. <https://doi.org/10.1108/JPMH-05-2020-0033>
16. **Larionow, P., & Gabryś, A.** Psychological Characteristics of Students with Passion for Studying [Electronic resource] // Behavioral Sciences. – 2024. – №2(14). – P. 1-13. <https://doi.org/10.3390/bs14060453>
17. **Wang, S., Li, X., Liu, H., Liu, S., & Lin, X.** Family social class as a predictor of college students' career decisionmaking self-efficacy [Electronic resource] // Social Behavior and Personality: an international journal. – 2022. – № 1(11). – P. 1-11 <https://doi.org/10.2224/sbp.11713>
18. **Li, Y.** Construction and Application of Dynamic Evaluation System and Educational Model of College Students' Mental Health [Electronic resource] // Frontiers in Public Health. – 2022. – №10. – P. 1–10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.888052>
19. **Матаев, Б.А., Дүйсекеева, Н.Ж., Сатынская, А.К.** Студенттердің кәсіби даярлау жағдайында «Мен» концепциясын зерттеуінің психологиялық ерекшеліктері [Электронды ресурс] // Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы, «Психология» сериясы. – 2023. – №3 (76). – Б. 49-56. <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2023.76.3.005>
20. **Matayev B.A., Kotova N.S., Kudysheva A.A., Rakhimzhanova A.B.** Psychological factors affecting professional self-determination of high school students [Electronic resource] // Bulletin of Abai KazNPU, series «Psychology». – 2024. – №1(78). – P. 21-33. <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2024.78.1.003>

References

1. **Akbieva, Z.S.** Psihologiyalyk ozin-ozı bagalau maselesi [The problem of psychological self-esteem] [Text] / Z.S. Akbieva. – Moscow: MSHU, 2014. – 179 p. [in Kazakh]
2. **Chen, M., Jeronen, E., & Wang, A.** Toward Environmental Sustainability, Health, and Equity: How the Psychological Characteristics of College Students Are Reflected in Understanding Sustainable

Development Goals [Electronic resource] // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2021. – №18. – P. 1-16. <https://doi.org/10.3390/ijerph18158217>

3. **Cheng, H., Liu, W., Dong, M., & Zhou, C.** Assessing the Professional Personality of College Counselors: A Student-Oriented Psychological Scale [Electronic resource] // New Directions for Child and Adolescent Development. – 2023. – №3. – P. 1-15 <https://doi.org/10.1155/2023/6066039>

4. **Liu, S., & Alyoubi, K.** Verifying the validity of the whole person model of mental health education activities in colleges based on differential equation [Electronic resource] // Applied Mathematics and Nonlinear Sciences. – 2021. – №7. – P. 285-296. <https://doi.org/10.2478/amns.2021.2.00067>

5. **Yang, L., & Chen, Y.** Study on the improvement of cognitive function of college students' psychological depression by the combination of professional quality and psychosocial intervention [Electronic resource] // CNS Spectrums. – 2023. – №28. – P. 23-34. <https://doi.org/10.1017/S1092852923000937>

6. **Conley, C., Huguenel, B., Shapiro, J., & Kirsch, A.** Developmental Trajectories and Predictors of Psychological Well-Being and Distress Across the College Years [Electronic resource] // The Journal of Higher Education. – 2023. – №94. – P. 792-821. <https://doi.org/10.1080/00221546.2023.2171213>

7. **Zhang, D., & Renshaw, T.** Personality and College Student Subjective Wellbeing: A Domain-Specific Approach [Electronic resource] // Journal of Happiness Studies. – 2019. – №21. – P. 997-1014. <https://doi.org/10.1007/S10902-019-00116-8>

8. **Yan, Z., Brown, G., Lee, J., & Qiu, X.** Student self-assessment: why do they do it? [Electronic resource] // Educational Psychology. – 2019. – №40. – P. 509-532. <https://doi.org/10.1080/01443410.2019.1672038>

9. **Auelbekova, N., Akhtaeva, N.** Social'no-psihologicheskie faktory samoocenki v studencheskom vozraste [Socio-psychological factors of self-esteem in student age] [Electronic resource] // Bulletin of KazNPU named after Abai. Series: Psychology. – 2023. – №3(76). – P. 94-115. <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2023.76.3.007> [in Russian]

10. **Smatova, K., Baltabaeva, A.** Psihologicheskoe issledovanie razvitiya assertivnogo povedeniya studentov [Psychological study of the development of assertive behavior of students] [Electronic resource] // Pedagogy and psychology. – 2022. – № 2(51). – P. 59-69. DOI:10.51889/2022-2.2077-6861.07 [in Russian]

11. **Mukhataeva, D.I., Tikhomirova, V.T.** Samoocenka kompetencii slushaniya na osnove analiza ee dejstvennogo sostava na magisterskom etape professional'noj podgotovki [Self-assessment of listening competence based on the analysis of its effective composition at the master's stage of professional training] [Electronic resource] // Bulletin of KazNU: Pedagogical series. – 2020. – №2(63). – P. 34-40. <https://doi.org/10.26577/JES.2020.v63.i2.04> [in Russian]

12. **Zhang, X.** Problems and Countermeasures of College Students' Mental Health Education [Electronic resource] // Journal of Healthcare Engineering. – 2022. – №4. – P. 1-16. <https://doi.org/10.1155/2022/6430855>

13. **Wang, Y., & Zhang, W.** The relationship between college students' learning engagement and academic self-efficacy: a moderated mediation model [Electronic resource] // Frontiers in Psychology. – 2024. – №15. – P. 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1425172>

14. **Kickert, R., Meeuwisse, M., Stegers-Jager, K., Koppenol-Gonzalez, G., Arends, L., & Prinzie, P.** Assessment policies and academic performance within a single course: the role of motivation and self-regulation [Electronic resource] // Assessment & Evaluation in Higher Education. – 2019. – №3(44). – P. 1177-1190. <https://doi.org/10.1080/02602938.2019.1580674>

15. **Becerra, M.B., Arias, D., Cha, L. and Becerra, B.J.** Self-esteem among college students: the intersectionality of psychological distress, discrimination and gender [Electronic resource] // Journal of Public Mental Health. – 2021. – №1(20). P. 15-23. <https://doi.org/10.1108/JPMH-05-2020-0033>

16. Larionow, P., & Gabryś, A. Psychological Characteristics of Students with Passion for Studying [Electronic resource] // Behavioral Sciences. – 2024. – №2(14). – P. 1-13. <https://doi.org/10.3390/bs14060453>
17. Wang, S., Li, X., Liu, H., Liu, S., & Lin, X. Family social class as a predictor of college students' career decisionmaking self-efficacy [Electronic resource] // Social Behavior and Personality: an international journal. – 2022. – № 1(11). – P. 1-11 <https://doi.org/10.2224/sbp.11713>
18. Li, Y. Construction and Application of Dynamic Evaluation System and Educational Model of College Students' Mental Health [Electronic resource] // Frontiers in Public Health. – 2022. – №10. – P. 1–10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.888052>
19. Mataev, B.A., Duisekeeva, N.ZH., Satynskaya, A.K. Studentterdin kasibi dayarlau zhagdajynda «Men» koncepciyasyn zertteuinin psihologiyalyk erekshelikteri [Psychological features of the study of the concept of «Self» context of professional training of students] [Electronic resource] // Bulletin of Abai KazNPU, series «Psychology». – 2023. – №3 (76). – P. 49-56 <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2023.76.3.005> [in Kazakh]
20. Matayev B.A., Kotova N.S., Kudysheva A.A., Rakhimzhanova A.B. Psychological factors affecting professional self-determination of high school students [Electronic resource] // Bulletin of Abai KazNPU, series «Psychology». – 2024. – №1(78). – P. 21-33. <https://doi.org/10.51889/2959-5967.2024.78.1.003>

О.Ф. Сонмез¹, С.И. Максимова^{*2}, З.К. Кульшарипова²

¹ Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

² Павлодарский педагогический университет имени Ылкей Марғұлан
Павлодар, Казахстан

Психологические особенности профессиональной самооценки студентов колледжа

Аннотация. В условиях современных социально-экономических преобразований в Казахстане, а также в связи с накоплением новых знаний в различных профессиональных сферах и интенсивной оцифровкой общества остро ощущается потребность в высококвалифицированных кадрах. Это, в свою очередь, предъявляет новые требования к системе среднего профессионального образования. В настоящее время колледжи должны готовить специалистов с творческим мышлением и конкурентоспособностью, которые смогут не только адаптироваться к окружающей среде, но и реализовать свой внутренний потенциал в профессиональной деятельности. Таким образом, повышение качества подготовки специалистов для выполнения своих профессиональных функций становится одной из основных задач среднего профессионального образования, особенно в условиях значительных изменений в жизни профессионального сообщества. Проблема изучения психологических особенностей профессиональной самооценки студентов колледжа освещается во многих социальных, психологических и педагогических исследованиях.

В данной статье рассматриваются наиболее острые изменения, влияющие на процесс личностного развития будущих специалистов, находящихся в период обучения в колледжах. Эти изменения в сочетании с внутренними противоречиями в профессиональном развитии создают проблемы реальной самооценки. Современные исследования в области изучения личностной самооценки

студентов, выбирающих профессиональный путь, в основном направлены на анализ ее уровня как основного аспекта психологической деятельности личности.

Полученные результаты могут быть использованы для улучшения профессиональной подготовки студентов в учебном процессе. Динамика профессиональной направленности студентов, выявленная в ходе теоретического и эмпирического исследования, позволяет корректировать процесс учебно-профессионального взаимодействия преподавателей и студентов, а также оптимизировать ряд форм организации образовательного процесса. Методы, используемые в исследовании, представляют собой готовый диагностический инструмент для анализа мотивов выбора профессии, мотивов обучения и системы представлений о выбранной профессии.

Ключевые слова: самооценка, самооценка студента, студент, профессиональная подготовка, особенности самооценки, саморегуляция.

O.F. Sonmez¹, S. Maxilova*², Z. Kulsharipova²

¹ Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Turkey

² Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan
Pavlodar, Kazakhstan

Psychological characteristics of professional self-assessment of college students

Annotation. In the context of modern socio-economic transformations in Kazakhstan, as well as due to the accumulation of new knowledge in various professional fields and the intensive digitization of society, there is an urgent need for highly qualified personnel. This, in turn, imposes new requirements on the system of secondary vocational education. Currently, colleges must train specialists with creative thinking and competitiveness who will be able not only to adapt to the environment, but also to realize their inner potential in professional activities. Thus, improving the quality of training specialists to perform their professional functions is becoming one of the main tasks of secondary vocational education, especially in the context of significant changes in the life of the professional community. The problem of studying the psychological features of professional self-esteem of college students is highlighted in many social, psychological and pedagogical studies.

This article examines the most acute changes affecting the process of personal development of future specialists who are studying at colleges. These changes, combined with internal contradictions in professional development, create problems of real self-esteem. Modern research in the field of personal self-esteem of students choosing a professional path is mainly aimed at analyzing its level as the main aspect of a person's psychological activity.

The results obtained can be used to improve the professional training of students in the educational process. The dynamics of students' professional orientation, revealed in the course of theoretical and empirical research, allows us to adjust the process of educational and professional interaction between teachers and students, as well as optimize a number of forms of organization of the educational process. The methods used in the study are a ready-made diagnostic tool for analyzing motives for choosing a profession, motives for learning, and a system of ideas about the chosen profession.

Keywords: self-esteem, student's self-esteem, student, professional training, features of self-esteem, self-regulation.

Information about the authors:

Omer Faruk Sonmez – Philosophy Doctor (PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Turkey. E-mail: omerfaruk.sonmez@gop.edu.tr

Maxilova Sulushash – the author is for correspondence, Master's student, Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan. Tel. +77056654571. E-mail: suluchach_max@mail.ru

Kulsharipova Zaru – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan. E-mail: kulsharipovazk@mail.ru

Авторлар туралы мәлімет:

Омер Фарук Сонмез – философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша Университеті, Токат, Түркия. E-mail: omerfaruk.sonmez@gop.edu.tr

Максимова Сулушаш Имамадиевна – хат-хабар үшін автор, магистрант, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. Tel. +77056654571. E-mail: suluchach_max@mail.ru

Кульшарипова Зару Касымовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, Педагогика жоғары мектебінің қаумдастырылған профессоры, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. E-mail: kulsharipovazk@mail.ru

Информация об авторах:

Омер Фарук Сонмез – доктор философии (PhD), профессор, Токатский университет Газиосманпаша, Токат, Турция. E-mail: omerfaruk.sonmez@gop.edu.tr

Максимова Сулушаш Имамадиевна – автор для корреспонденции, магистрант, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, Павлодар, Казахстан. Tel. +77056654571. E-mail: suluchach_max@mail.ru

Кульшарипова Зару Касымовна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, Павлодар, Казахстан. E-mail: kulsharipovazk@mail.ru